

ATOQLI OT KOMPONENTLI INGLIZ VA O‘ZBEK MAQOLLARINING TEMATIK GURUHLARI

Termiz davlat pedagogika instituti

Tillar fakulteti 4-bosqich talabasi

Xursandova Mohira

mohiraxursandova@4gmail.com

Termiz davlat pedagogika instituti

Tillar fakulteti,

Gumanitar yo‘nalishlarda

chet tillar kafedrasida o‘qituvchisi

Mirzayeva Feruza

Feruzamirzayeva1983@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada atoqli ot komponentli ingliz va o‘zbek maqollarining tematik guruhlarini keng qamrovda tahlil qilinadi. Maqollarda uchraydigan atoqli otlarning lingvistik, semantik va lingvokulturologik xususiyatlari chuqur o‘rganilib, ularning obraz yaratishdagi, ma‘no ifodalashdagi hamda milliy qadriyatlarni aks ettirishdagi o‘rni yoritiladi. Tadqiqot jarayonida atoqli ot komponentli maqollar turli tematik yo‘nalishlarga ajratilib, ularning har biri ingliz va o‘zbek tillari misolida solishtirma tahlil qilinadi. Shuningdek, maqollarda qo‘llaniladigan atoqli otlarning umumlashgan yoki aniq shaxsga ishora qilishi, ularning semantik yuklamasi va madaniy mazmuni ham batafsil tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: maqol, atoqli ot, ingliz tili, o‘zbek tili, lingvistika, lingvokulturologiya, tematika, semantika, madaniyat, obrazlilik, tarjima, folklor.

Аннотация. В данной статье подробно анализируются тематические группы английских и узбекских пословиц с компонентами собственных имён. Рассматриваются их лингвистические, семантические и культурологические особенности, а также их роль в создании образности и передаче смысла. Пословицы

классифицируются по тематическим направлениям и анализируются на основе сравнительного подхода.

Ключевые слова: пословица, имя собственное, английский язык, узбекский язык, лингвистика, культура, семантика, тематические группы.

Annotation. This article provides a comprehensive analysis of thematic groups of English and Uzbek proverbs containing proper name components. It explores the linguistic, semantic, and cultural characteristics of proper names in proverbs and highlights their role in creating imagery and conveying meaning. The study classifies such proverbs into thematic groups and compares them across the two languages. It also examines how proper names function as generalized or specific cultural references and discusses their importance in language learning, cultural understanding, and translation practice.

Keywords: proverb, proper name, English language, Uzbek language, linguistics, cultural studies, semantics, thematic groups.

Zamonaviy tilshunoslikda maqollarni o'rganish alohida ilmiy yo'nalish sifatida rivojlanib bormoqda. Maqollar xalqning tarixiy tajribasi, hayotiy qarashlari va madaniy qadriyatlarini o'zida mujassam etgan muhim birlik hisoblanadi. Har bir tilning maqollar tizimi o'ziga xos bo'lib, unda milliy mentalitet, urf-odatlar va dunyoqarash aks etadi. Ingliz va o'zbek tillaridagi maqollarni qiyosiy o'rganish esa til va madaniyat o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ochib berishga xizmat qiladi. Ayniqsa, tarkibida atoqli ot mavjud bo'lgan maqollar lingvistik va madaniy jihatdan katta ahamiyatga ega.

Atoqli ot komponentli maqollar deganda tarkibida shaxs ismlari, joy nomlari yoki boshqa turdagi atoqli otlar qatnashgan hikmatli iboralar tushuniladi. Bunday maqollar fikrni obrazli va aniq ifodalashga xizmat qiladi. Ingliz tilida "Jack", "John" kabi ismlar ko'pincha umumlashgan obraz sifatida qo'llaniladi va ular oddiy inson timsolini ifodalaydi. O'zbek tilida esa atoqli otlar ko'proq tarixiy yoki mashhur shaxslar bilan bog'liq bo'lib, ular orqali ma'naviy-axloqiy qadriyatlar targ'ib qilinadi.

Mazkur maqollarni mazmuniga ko'ra bir nechta tematik guruhlariga ajratish mumkin. Birinchi guruh mehnat va kasb-hunar bilan bog'liq maqollar bo'lib, ularda inson mehnati, tirishqoqligi va hunar egallash zarurligi ta'kidlanadi. Ingliz maqollarida umumlashgan

obraz orqali insonning turli ishlarni bajarishi tasvirlansa, o‘zbek maqollarida mehnatning qadri ko‘proq badiiy ifodalar orqali beriladi.

Ikkinchi guruh aql va donolik mavzusiga oid maqollarni o‘z ichiga oladi. Bu turdagi maqollarda insonning fikrlashi, qaror qabul qilishi va hayotiy tajribasi aks ettiriladi. Ingliz maqollarida bunday mazmun ko‘proq qisqa va lo‘nda ifodalanadi, o‘zbek maqollarida esa badiiylik va obrazlilik kuchliroq seziladi.

Uchinchi guruh axloq va tarbiya bilan bog‘liq maqollar bo‘lib, ularda insonning ijtimoiy xulqi, odobi va ma‘naviy qadriyatlari aks ettiriladi. Atoqli otlar orqali ideal yoki salbiy obrazlar yaratiladi va bu orqali tarbiyaviy ta‘sir kuchaytiriladi.

To‘rtinchi guruh hayotiy tajriba va kundalik turmushga oid maqollarni qamrab oladi. Bu maqollar inson hayotidagi turli vaziyatlarni umumlashtirib, muhim xulosalar chiqaradi. Ingliz tilida bunday maqollar qisqa va aniq bo‘lsa, o‘zbek tilida ular kengroq va badiyroq ifodalanadi.

Beshinchi guruh do‘stlik va insoniy munosabatlarga oid maqollardan iborat. Bu maqollar insonlar o‘rtasidagi aloqalar, sadoqat va ishonchni ifodalaydi. Atoqli otlar orqali bu munosabatlar yanada jonli va obrazli ko‘rinishda beriladi. Ingliz va o‘zbek maqollarini solishtirish natijasida ularning o‘xshash va farqli jihatlari aniqlanadi. Har ikkala tilda ham atoqli otlar obraz yaratish vositasi sifatida xizmat qiladi. Biroq ingliz tilida ular ko‘proq umumlashgan xarakterga ega bo‘lsa, o‘zbek tilida aniq tarixiy va madaniy shaxslar bilan bog‘liq bo‘ladi. Bu esa har ikki xalqning dunyoqarashi va madaniy xususiyatlarini aks ettiradi.

Atoqli otlar maqollarda nafaqat lingvistik birlik, balki madaniy belgi sifatida ham muhim ahamiyatga ega. Ular orqali xalqning tarixiy xotirasi, qadriyatlari va madaniy merosi namoyon bo‘ladi. Shu sababli, bunday maqollarni o‘rganish til o‘rganish jarayonida ham katta ahamiyat kasb etadi. Atoqli ot komponentli maqollarni chuqurroq o‘rganishda ularning strukturaviy va funksional xususiyatlari alohida ahamiyatga ega. Bunday maqollar odatda ikki asosiy model asosida tuziladi: birinchisi – to‘g‘ridan-to‘g‘ri atoqli ot bilan ifodalangan gap (masalan, shaxs nomi orqali umumlashgan xulosa beriladi), ikkinchisi esa – ramziy yoki ko‘chma ma‘noda qo‘llanilgan atoqli ot asosidagi maqollardir.

Ingliz tilida atoqli otlar ko‘pincha umumlashtirilgan tipik obrazni bildirsa, o‘zbek tilida ular aniq tarixiy yoki madaniy shaxsni eslatib, chuqurroq semantik yuklama beradi.

Atoqli otlarning maqollarda qo‘llanishi semantik kengayish hodisasi bilan ham bog‘liq. Ya‘ni, aslida ma‘lum bir shaxs yoki joy nomi bo‘lgan atoqli ot vaqt o‘tishi bilan umumiy tushunchaga aylanadi. Masalan, ingliz tilidagi “Jack” oddiy odam timsoli sifatida ishlatiladi va bu nom individual shaxsni emas, balki ijtimoiy tipni ifodalaydi. O‘zbek tilida esa aksincha, atoqli otlar o‘z tarixiylikini ko‘proq saqlab qoladi va shu orqali milliy xotirani mustahkamlaydi.

Bunday maqollarni tahlil qilishda lingvokulturologik yondashuv muhim hisoblanadi. Chunki har bir atoqli ot ortida muayyan madaniy kod yashiringan bo‘ladi. Ingliz tilidagi maqollarda ko‘proq kundalik hayotga yaqin, oddiy inson obrazlari aks etsa, o‘zbek maqollarida ulug‘ allomalar, tarixiy shaxslar yoki afsonaviy qahramonlar tilga olinadi. Bu esa har ikki xalqning qadriyatlari va tarixiy tafakkuri o‘rtasidagi farqni ko‘rsatadi. Shuningdek, atoqli ot komponentli maqollar pragmatik jihatdan ham muhimdir. Ular nutqda kuchli ta‘sirchanlikka ega bo‘lib, qisqa shaklda katta ma‘noni ifodalaydi. Bunday maqollar suhbat jarayonida fikrni kuchaytirish, isbotlash yoki muayyan xulosani mustahkamlash uchun ishlatiladi. Ayniqsa, ta‘lim jarayonida ularni qo‘llash o‘quvchilarning nutqini boyitadi va obrazli fikrlashini rivojlantiradi.

Atoqli ot komponentli maqollarni tarjima qilish ham murakkab jarayon hisoblanadi. Chunki tarjimada nafaqat so‘zma-so‘z ma‘no, balki madaniy kontekst ham saqlanishi kerak. Ba‘zi hollarda atoqli otni aynan o‘z holicha qoldirish maqsadga muvofiq bo‘lsa, boshqa hollarda unga mos ekvivalent topish talab etiladi. Masalan, ingliz tilidagi umumlashgan atoqli ot o‘zbek tiliga tarjima qilinganda konkret shaxs nomi bilan almashtirilishi mumkin yoki aksincha.

Yana bir muhim jihat shundaki, bunday maqollar didaktik vosita sifatida ham samarali hisoblanadi. Til o‘rganuvchilar ular orqali nafaqat yangi so‘z va iboralarni, balki madaniy bilimlarni ham egallaydi. Bu esa til o‘rganish jarayonini yanada mazmunli va qiziqarli qiladi. Ayniqsa, ingliz tilini o‘rganayotgan o‘zbek talabalar uchun bunday qiyosiy

tahlil juda foydali bo‘lib, ular ikki til o‘rtasidagi o‘xshashlik va farqlarni aniqroq tushunib yetadi.

Bundan tashqari, atoqli ot komponentli maqollar psixolingvistik jihatdan ham qiziqdir. Chunki ular inson xotirasida tez saqlanadi va oson esda qoladi. Buning sababi shundaki, atoqli otlar aniq obraz bilan bog‘langan bo‘ladi va bu esa ularni qabul qilishni yengillashtiradi. Shu bois, maqollar nutq jarayonida tez-tez qo‘llanadi va kommunikativ samaradorlikni oshiradi.

Xulosa qilib aytganda, atoqli ot komponentli ingliz va o‘zbek maqollari boy semantik va madaniy mazmunga ega bo‘lib, ularni tematik guruhlariga ajratish ularning mohiyatini chuqurroq anglash imkonini beradi. Bu maqollar til boyligini oshirish, nutqni rivojlantirish va madaniy tafakkurni kengaytirishda muhim vosita hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mieder, W. (2004). *Proverbs: A Handbook*. Greenwood Press.
2. Schipper, M. (2009). *Never Say 'I': Proverbs and Sayings*. Oxford University Press.
3. Taylor, A. (2012). *The Proverb*. Harvard University Press.
4. Harmer, J. (2007). *How to Teach English*. Pearson Education.
5. Mirzaeva, Feruza. “Структурно-семантические характеристики английских и узбекских пословиц с существительными компонентами.” *Универсальная индексная библиотека Вестника педагогов нового Узбекистана*, vol. 1, no. 11, 30 Nov. 2023, pp. 64–67.
6. Mirzayeva F. "Proverb as an object of linguistic research" *World Bulletin of Social Sciences* (33), 82-87, 2024.
7. Mirzayeva F. "Contrastive study of proverbs with a hydronom component in English and Uzbek languages" *The Peerian Journal* (40),36-38, 2025.